

การใช้ที่ดินและการยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของเกษตรกร
ที่ได้รับจัดสรรที่ดินป่าไม้ ภายใต้นโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)
กรณีศึกษาตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน¹

Land Use and Adoption of Tree Planting Conditions by
Farmers Allocated Forest Land under the Policy of the National Land
Policy Committee (NLPC) : A Case Study of Phong Sub-district,
Santi Suk District, Nan Province

วรางคณา รัตนรัตน์²

Warangkana Rattanarat

วิพักตร์ จินตนา³

Vipak Jintana

เพ็ญพร เจนการกิจ⁴

Penporn Janekarnkij

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่งหวังที่จะอธิบายวิธีการใช้ที่ดินและประเมินความเห็นของเกษตรกรต่อเงื่อนไขในการปลูกพืชยืนต้นในเขตป่าตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) โดยสัมภาษณ์กับเกษตรกร 97 คนจาก 3 หมู่บ้านในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนที่มีความแตกต่างกันทั้งในด้านที่ตั้งและชาติพันธุ์ ผลการศึกษาพบว่ามีความแตกต่างในการใช้ที่ดินของแต่ละกลุ่มตามลักษณะของพื้นที่และชาติพันธุ์ โดยเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคุณภาพ 3, 4, 5 ส่วนใหญ่เป็นคนเมือง

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง การยอมรับของเกษตรกรจังหวัดน่านต่อมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) หลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ปีการศึกษา 2567

¹ นิสิตปริญญาโท สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

² รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำสาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, โครงการสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

³ รองศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำสาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน, โครงการสหวิทยาการ, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ทำการเกษตรแบบสวนและปลูกไม้ยืนต้นมากกว่า 90% ของพื้นที่ทำกิน โดยมียางพาราเป็นพืชหลักสำหรับการค้า ในขณะที่เกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคุณภาพ 1, 2 เป็นชาติพันธุ์ละแวกและอยู่ใกล้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ทำการเกษตรแบบไร่ มีข้าวไร่เป็นพืชหลัก และปลูกไม้ยืนต้นน้อยกว่า 50% ของพื้นที่ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการบริโภคในครัวเรือน การประเมินความเห็นต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นพบว่าเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคุณภาพ 1, 2 มีความเห็นด้วยในระดับน้อยที่สุด (2.73 จาก 10 คะแนน) ซึ่งเกี่ยวข้องกับใช้ที่ดินเพื่อการผลิตอาหารในครัวเรือนและความไม่ชัดเจนของสิทธิในการถือครอง ขณะที่เกษตรกรซึ่งมีที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคุณภาพ 3, 4, 5 มีความเห็นด้วยในระดับปานกลาง หรือ 5.52 และ 5.50 จาก 10 คะแนน ตามลำดับ การศึกษานี้เผยให้เห็นถึงความแตกต่างของการใช้ที่ดินและความเห็นต่อนโยบายการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งเกี่ยว ข้องกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ ความมั่นคงของสิทธิในการถือครอง และวัตถุประสงค์ในการปลูกพืชของแต่ละพื้นที่

คำสำคัญ: การยอมรับ, คทช, การปลูกไม้ยืนต้น, น่าน

Abstract

The objective of this research was to delineate land use patterns and evaluate the extent to which farmers have embraced conditions for planting perennial trees. The focus was on farmers who cultivate crops in forest land governed by the National Land Policy Committee (NLPC). A total of 97 individuals from three different villages in the Phong Sub-district, Santisuk District, Nan Province, were interviewed, representing diverse communities in terms of location and ethnicity. The findings indicated that land use varied among the participants based on geographical features and ethnic background. Farmers in watershed quality classes 3, 4, and 5, predominantly local northern Thais residing away from protected forest areas, engaged in orchard-style farming and cultivated perennial trees on over 90% of their farmland, with rubber trees being the principal crop for commercial use. Conversely, farmers in watershed quality classes 1 and 2, belonging to the Lua ethnic group and living nearer to protected forest areas, engaged in upland farming with upland rice as the main crop and planted perennial trees on less than half of their land, mainly for household consumption. In terms of adopting conditions for planting perennial trees, farmers in watershed quality classes 1 and 2 displayed the least acceptance, scoring 2.73 out of 10. This reluctance was attributed to the use of land

for subsistence farming and ambiguous land ownership rights. On the other hand, farmers whose farmlands are mainly located in watershed quality classes 3, 4, and 5 showed a moderate level of adoption, with scores ranging from 5.52 and 5.50 out of 10 respectively. These outcomes highlight the disparities in land use and the varying attitudes towards policies on planting perennial trees, associated with the geographical, ethnicity, security of land tenure, and purpose of their cultivation.

Keywords: Adoption, NLPC, perennial trees planting, Nan Province

บทนำ

จังหวัดน่านมีพื้นที่ป่าไม้มากถึง 4,628,838.89 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 61.06 ของพื้นที่ทั้งหมดของจังหวัด (กรมป่าไม้, 2566) และถือเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของประเทศ อย่างไรก็ตาม จังหวัดน่านได้เผชิญกับปัญหาการลดลงของป่าไม้อย่างรุนแรงมาเป็นเวลาหลายปี ซึ่งเกิดจากการเปลี่ยนพื้นที่ป่าเป็นพื้นที่เกษตรเชิงเดี่ยว (กษิติศ กันอินทร์ และคณะ, 2562) นำไปสู่การเสื่อมสภาพของระบบนิเวศและปัญหาภัยพิบัติ สาเหตุของปัญหานี้เกิดจากความไม่มั่นคงและไม่ชัดเจนในการถือครองที่ดินของเกษตรกร (ปเนต มโนมัยวิบูลย์ และคณะ, 2559) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นที่ดินในพื้นที่ป่าของรัฐ การไม่รับรู้ในนโยบายและกฎหมายของเกษตรกรประกอบกับความไม่แน่นอนและการขาดความชัดเจนของนโยบายการจัดการที่ดินที่ผ่านมาทำให้ความพยายามของหลายรัฐบาลในการแก้ไขปัญหาการไร้สิทธิในที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่ายังไม่บรรลุเป้าหมายตามแผน (โสภณ ชมชาญ, 2544) ส่งผลให้ผู้ที่อาศัยและทำกินในที่ดินป่าไม้โดยไม่มีสิทธิและใช้ที่ดินอย่างไม่เหมาะสมเพิ่มขึ้น (รัชนิ โปธิแทน และคณะ 2562)

ในปี 2557 รัฐบาลได้กำหนดให้การแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้เป็นวาระสำคัญอีกครั้ง โดยแต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) จากหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อบูรณาการแนวทาง แก้ไขปัญหาดังกล่าว และต่อมากำหนดเป็นพระราชบัญญัติ (พ.ร.บ.) คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (สำนักงานคณะกรรมการ นโยบายที่ดินแห่งชาติ, 2566) เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินงาน (ธนสาร ธรรมสอน, 2564) ภายใต้นโยบายของ คทช. ได้มีการจัดทำแนวทางการดำเนินงานตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหาการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มติคณะรัฐมนตรี (ครม.) เมื่อ 26 พฤศจิกายน 2561 ซึ่งได้จัดกลุ่มประเภทที่ดินและกำหนดเงื่อนไขการใช้ที่ดินที่สำคัญคือการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งแบ่งตามช่วงเวลาของการเข้าทำกิน และตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ เพื่อให้เป็นพื้นที่ป่าไม้เศรษฐกิจและเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำให้กับพื้นที่ตามเป้าหมายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (ที่ดินคทช.) แต่ละประเภท (กรมป่าไม้, 2562)

จากรายงานการตรวจราชการแบบบูรณาการของเขตตรวจราชการที่ 16 ปี 2564 (ผู้ตรวจราชการ, 2564) พบว่า ประชาชนในบางพื้นที่ยังไม่เข้าใจนโยบายของคทช. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีที่ดินคทช. ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติจำนวนมากถึง 1,121,024 ไร่ (สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน, 2567) และมีความสำคัญในการเป็นแหล่งต้นน้ำ การสร้างความตระหนักรู้เกี่ยวกับรายละเอียดของนโยบายและการยอมรับจากกลุ่มเป้าหมายถือเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินนโยบายที่มีประสิทธิผล (Obiri et al, 2011) ดังนั้น เพื่อให้ให้นโยบายการจัดการที่ดินทำกินภายใต้คทช. บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ จำเป็นต้องทำความเข้าใจสถานการณ์ ประเมินการรับรู้ และการยอมรับของประชาชนที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจการใช้ที่ดินของเกษตรกรในปัจจุบัน ประเมินการยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นที่กำหนด และสำรวจความคิดเห็นต่อปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยที่ต้องการสนับสนุนเพื่อเพิ่มการยอมรับต่อนโยบาย คทช. ในการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักของนโยบาย งานวิจัยนี้เลือกตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่ศึกษา เนื่องจากตำบลพงษ์มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย มีที่ดินทำกินที่เกษตรกรถือครองทั้งในพื้นที่คทช. และพื้นที่ป่าอนุรักษ์ สามารถเป็นตัวแทนของสถานการณ์ชุมชนที่เป็นเป้าหมายของนโยบาย คทช. ได้อย่างครบถ้วน ผลการศึกษาคาดว่าจะช่วยให้เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องปฏิบัติงานได้ตรงกับสถานการณ์ และความคิดเห็นของเกษตรกร เพื่อการแก้ไขปัญหาสิทธิในที่ดินป่าไม้ให้ประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับจากประชาชนมากขึ้น

วัตถุประสงค์การศึกษา

1) เพื่อสำรวจการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในพื้นที่จัดสรรที่ดินตามนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) 2) เพื่อประเมินการยอมรับของเกษตรกรต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นตามนโยบาย คทช. และ 3) เพื่อนำเสนออุปสรรคและการสนับสนุนที่เกษตรกรต้องการในการศึกษาครั้งนี้เลือกใช้กรณีศึกษาของตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน เป็นพื้นที่การวิจัย ซึ่งมีจำนวนพื้นที่ คทช. ทั้งหมด 20,803 ไร่ (กรมป่าไม้, 2563)

การตรวจเอกสาร

1. สถานการณ์การถือครองที่ดินในป่าสงวนแห่งชาติ

ปัญหาหนึ่งของการถือครองที่ดินของไทย คือ การไร้กรรมสิทธิ์ที่ดินในพื้นที่ป่าของรัฐ พบว่าในพื้นที่ป่าไม้ของรัฐนั้นมีชุมชนอาศัยและทำกินมาโดยตลอด (โสภณ ชมชาญ, 2544) ซึ่งรัฐบาลในอดีตที่ผ่านมา

ได้แก้ไขปัญหาด้วยการออกนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินโดยที่ดินของรัฐส่วนใหญ่ที่นำมาจัดให้แก่ประชาชนเป็นพื้นที่ป่าไม้ อย่างไรก็ตามการดำเนินงานตามนโยบายการจัดสรรที่ดินนั้นมักไม่ประสบความสำเร็จตามที่คาดหวังและมีความล่าช้า พบว่าภาครัฐมีจุดอ่อนที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ คือ นโยบายไม่แน่นอนขาดงบประมาณและอัตรากำลัง นอกจากนี้การบังคับใช้มาตรการอนุรักษ์ในพื้นที่เช่นนี้มักขาดการมีส่วนร่วมของชุมชน และไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ซึ่งเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้นโยบายต่าง ๆ ไม่ประสบความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ (โสภณ ชมชาญ และคณะ, 2558) ในขณะที่เจ้าหน้าที่ขาดความรู้ทางด้านกฎหมายอย่างเพียงพอ และที่สำคัญประชาชนไม่ทราบกฎหมายเกี่ยวกับที่ดิน (ธนสาร ธรรมสอน, 2564) อันเป็นปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการราชการของหน่วยงานภาครัฐที่ดูแลรวมถึงภาครัฐไม่สามารถควบคุมการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ โดยพบว่าการขยายพื้นที่อยู่อาศัยและทำกินเพิ่มขึ้นหนึ่งเท่าตัวจากการสำรวจตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 และเมื่อมีการสำรวจอีกครั้งในปี 2557 (รัชนิ โปธิแท่น และคณะ, 2562) ตามการสำรวจการถือครองที่ดินที่มีการทำกินในป่าสงวนแห่งชาติทั้งประเทศของกรมป่าไม้ ซึ่งได้ทำการแบ่งประเภทตามขอบเขตเวลาตามมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 และมีการใช้ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำเป็นฐาน โดยพบว่ามีชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, 5 และ 1, 2 ก่อน มติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 อยู่ 6 ล้านไร่ แต่เมื่อมีการสำรวจอีกครั้งมีหลัง มติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ถึง คำสั่ง คสช.ที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิ.ย. 2557 เพิ่มขึ้นเป็น 6.5 ล้านไร่ รวมทั้งหมดเป็น 12.5 ล้านไร่ (กรมป่าไม้, 2562)

2. คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) และ มติ ครม. 26 พฤศจิกายน 2561

ภารกิจของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ตามมาตรา 10 ที่ระบุในพระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายแห่งชาติ พ.ศ. 2562 (2562) คือกำหนดนโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน และลดความเหลื่อมล้ำในสังคม สำหรับที่ทำกินในเขตป่าสงวนแห่งชาติให้ดำเนินการตาม มติ ครม. 26 พฤศจิกายน 2561 ซึ่งได้กำหนดมาตรการแก้ไขปัญหการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติครอบคลุมทุกประเภทที่ดินที่มีการทำกินในช่วงตั้งแต่ก่อนมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 จนถึง คำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 66/2567 ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2557 โดยระบุนกรอบมาตรการในการแก้ไขปัญหาดังนี้ (สำนักคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ, 2566)

กลุ่มที่ 1 ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ชั้นที่ 3, 4, 5 ก่อน มติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 กรอบมาตรการแก้ไขปัญห อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ อยู่อาศัย/ทำกินแบบแปลงรวม (ให้สิทธิทำกินมิให้เอกสารสิทธิ) กลุ่มที่ 2 ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 3, 4, 5 หลังมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ให้ปฏิบัติตามคำสั่ง คสช. ที่ 66/2567 ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2557 กรอบมาตรการแก้ไขปัญห

อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ อยู่อาศัย/ทำกิน แบบแปลงรวม (ให้สิทธิทำกิน มิให้เอกสารสิทธิ) โดยอยู่ภายใต้ข้อกำหนดและเงื่อนไขที่กำหนดร่วมกันในลักษณะที่เกื้อกูลต่อการอนุรักษ์ เช่น ปลูกป่าเพื่อเศรษฐกิจไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของพื้นที่ ควบคู่ไปกับใช้ประโยชน์อยู่อาศัยและทำกิน กลุ่มที่ 3 กรอบที่ 3.1 ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, 2 ก่อนมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 กรอบมาตรการแก้ไขปัญหาคือให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานประจำพื้นที่โครงการฯ ควบคุมการใช้ที่ดินและทรัพยากรโดยจัดระเบียบการใช้ที่ดินอยู่อาศัย/ทำกินเป็นหลักแหล่งอย่างเหมาะสม (ออกแบบร่วมกับราษฎรและชุมชน) เช่น พื้นฟูสภาพป่าแบบมีส่วนร่วม ส่งเสริมราษฎรปลูกป่า 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง ร้อยละ 20 ของพื้นที่ กรอบที่ 3.2 ชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1, 2 หลังมติ ครม. 30 มิถุนายน 2541 ให้ปฏิบัติตามคำสั่ง คสช. ที่ 66/2557 ลงวันที่ 17 มิถุนายน 2557 กรอบมาตรการแก้ไขปัญหาคือให้ถือเป็นพื้นที่ที่ต้องทำการฟื้นฟูสภาพป่า ราษฎรในพื้นที่นั้นถือว่าบุกรุกใหม่และต้องดำเนินคดีตามกฎหมาย โดยกรมป่าไม้มอบหมายเจ้าหน้าที่ประจำพื้นที่ดำเนินการฟื้นฟูสภาพป่าร่วมกับราษฎร สำหรับราษฎรที่เคยใช้ที่ดินดังกล่าวมาก่อนตามกรอบ 3.1 และประสงค์จะเข้าร่วมดำเนินการ ให้จัดทำบันทึกข้อตกลงร่วมกับกรมป่าไม้โดยมีหน้าที่ดูแลบำรุงรักษาป่าและประสงค์ขอรับผลผลิตจากไม้ที่ปลูกและใช้ประโยชน์ที่ดินในระหว่างแถวของต้นไม้ได้

3. แนวคิดการยอมรับ และปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับ

การยอมรับ (Adoption) หมายถึงการที่บุคคลได้กระทำการแตกต่างไปจากสิ่งที่พวกเขาเคยกระทำมาก่อน กระบวนการเพื่อตัดสินใจรับนวัตกรรม (Innovation-Decision Process) นั้นเป็นกระบวนการที่บุคคล (หรือหน่วยที่มีอำนาจในการตัดสินใจ) ได้รับข้อมูลชุดแรกของนวัตกรรมและได้ก่อเกิดทัศนคติต่อนวัตกรรมขึ้น แล้วนำไปสู่การตัดสินใจที่จะยอมรับ (Adopt) หรือปฏิเสธ (Reject) และลงมือปฏิบัติตามแนวคิดใหม่ที่ได้รับ (Rogers, 2003)

การยอมรับนั้นสามารถประเมินได้ผ่านทัศนคติและพฤติกรรม จากการที่ทัศนคติกับพฤติกรรมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ทัศนคติมีผลต่อการแสดงพฤติกรรมของบุคคล ในขณะที่เดียวกันการแสดงพฤติกรรมของบุคคลมีผลต่อทัศนคติของบุคคลนั้นด้วย (Triandis, 1971, อ้างถึงใน กรวิทย์ กรประเสริฐวิทย์, 2557) งานศึกษาของ Nguyen et al. (2021) ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของบรรทัดฐานทางสังคม (Norms) และวัฒนธรรมว่ามีผลต่อการยอมรับวัฒนธรรม โดยเฉพาะในกลุ่มชาติพันธุ์ โดยได้ใช้กรอบแนวคิดการศึกษาที่ระบุว่า การยอมรับวัฒนธรรมของเกษตรกรรายย่อยนั้นมีปัจจัยหลักสำคัญ 2 ประการคือ ความสามารถ (Capacity) และ ความตั้งใจหรือความสนใจ (Willingness) โดยความสามารถนั้นประกอบด้วย เงื่อนไขทางด้านกายภาพ และเงื่อนไขทางด้านสังคมและเศรษฐกิจ ส่วนความตั้งใจนั้นประกอบด้วย ทัศนคติส่วนบุคคล บรรทัดฐานหรือวิถีปฏิบัติส่วนบุคคล และการควบคุมพฤติกรรม

การยอมรับของประชาชนนั้นเป็นปัจจัยสำคัญต่อการที่รัฐจะสามารถดำเนินงานตามนโยบายที่กำหนดไว้โดยเฉพาะเมื่อมาตรการตามนโยบายต่าง ๆ นั้นมีการสร้างแรงจูงใจ และใช้เครื่องมือที่เป็นระบบตลาดนำ (market-based instruments) ซึ่งนโยบายนั้นมีโอกาสที่จะได้รับการยอมรับมากกว่าการห้าม และการออกกฎข้อบังคับ (Pleger, 2017) โดยปัจจัยที่ครัวเรือนในชนบทยอมรับการปลูกไม้ยืนต้นนั้นมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องทั้งปัจจัยภายนอกและภายใน โดยที่ปัจจัยภายนอกนั้นประกอบด้วยสภาพทางกายภาพ การมีเกษตรกรต้นแบบ กลุ่ม/เครือข่าย สภาพเศรษฐกิจ นโยบายและการสนับสนุนของรัฐ / เอกชน และการตลาด ส่วนปัจจัยภายใน ประกอบด้วย กระบวนการเรียนรู้ องค์ความรู้ รูปแบบการดำเนินชีวิต ทักษะคิด แนวคิด เศรษฐกิจ/สังคมของครัวเรือน การตระหนักถึงความมั่นคงด้านอาหาร และขนาดการถือครองที่ดิน (อาทิตยา พองพรหม และคณะ, 2560) จากการศึกษาของ Dinh et al. (2017) พบว่าลักษณะของครัวเรือน ความเป็นเจ้าของแปลงเกษตร (farm endowment) ปัจจัยทางด้านกายภาพและชีวภาพ การสนับสนุนทางสังคมและทางสถาบัน และทัศนคติของเกษตรกรถึงความเสี่ยงที่จะถูกยึดที่ดิน (forestland expropriation risk) เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการยอมรับต่อการปลูกไม้ยืนต้น Chitere (1985) พบว่าขนาดแปลงทำกินที่มีขนาดเล็ก เกษตรกรจะไม่ทำการปลูกต้นไม้ หากต้นไม้ต้นนั้นทำให้เกิดการบังแสงแก่พืชชนิดอื่น และส่งผลกระทบต่อผลผลิต ข้อท้าทายสำคัญของการยอมรับคือ การขาดการสื่อสารถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากต้นไม้ที่ให้ร่มเงา (Amerino et al, 2024)

4. รูปแบบการทำเกษตร

ในแปลงทำกินของเกษตรกร กิจกรรมทางการเกษตรสามารถจำแนกออกเป็นหลายประเภท ได้แก่ การผลิตพืชและการผลิตสัตว์ (อภิพรรณ พุกภักดี และคณะ, 2541) ซึ่งสามารถแยกได้ตามลักษณะของพืชที่ปลูกและวิธีการเพาะปลูก ดังนี้ 1. การทำนาปลูกข้าว 2. การปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง 3. การปลูกพืชสวน เช่น สวนผลไม้ สวนมะพร้าว สวนยางพารา สวนปาล์มโตเร็ว และพืชที่ทำให้เกิดความร่มรื่น เช่น ไม้ดอก ไม้ประดับ 4. การเลี้ยงสัตว์ (อรุณี จันทรสินิท, 2567)

รูปแบบการผลิตทางการเกษตรมีทั้งแบบเชิงเดี่ยวและแบบผสมผสาน ซึ่งระบบการใช้ที่ดินและการปฏิบัติที่รวมเอาพืชอายุยาวที่ให้เนื้อไม้ผสมกับพืชอื่นๆ หรือการเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่เดียวกัน ถูกเรียกว่าระบบวนเกษตร ตามที่ Nair (1989) ได้กล่าวไว้ นิติยา เมียนมิตร และวิพัทธ์ จินตนา (2563) ได้จำแนกวนเกษตรออกเป็น 3 ระบบหลัก ได้แก่ ระบบป่าไม้-กสิกรรม ซึ่งเป็นระบบที่มีการปลูกพืชเกษตรร่วมกับไม้ยืนต้นหรือพืชอายุยืนยาวอื่น ๆ ระบบป่าไม้-ปศุสัตว์ หรือป่าไม้-ประมง ซึ่งเป็นระบบที่มีการเลี้ยงสัตว์หรือทำประมงร่วมกับไม้ยืนต้นหรือพืชอายุยืนยาวอื่นๆ และระบบป่าไม้-กสิกรรม-ปศุสัตว์ หรือป่าไม้-กสิกรรม-ประมง เป็นระบบที่รวมการเพาะปลูกพืชเกษตร การเลี้ยงสัตว์ และ/หรือการทำประมงกับการปลูกไม้ยืนต้นอื่น ๆ

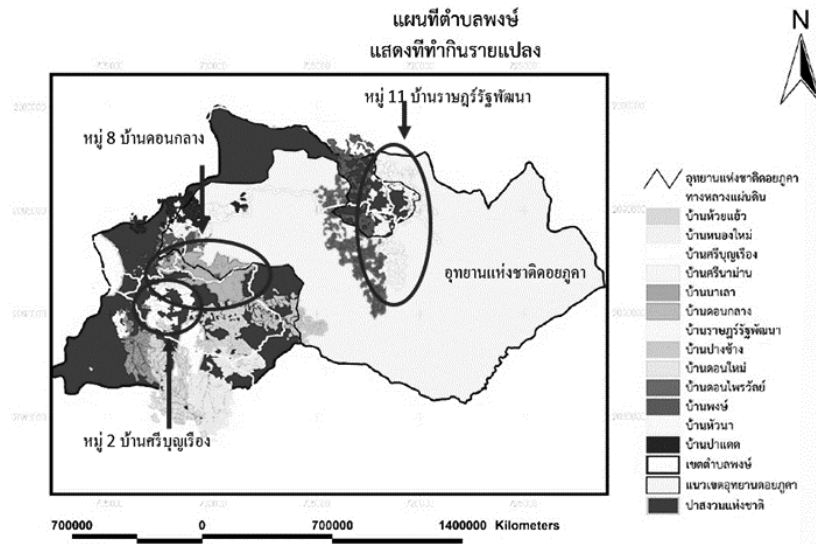
กรอบแนวคิดการวิจัย

การทบทวนวรรณกรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า นโยบายของรัฐในการแก้ไขปัญหาที่ดินป่าไม้ยังขาดความชัดเจน ในการทำให้ประชาชนกลุ่มเป้าหมายเข้าใจและยอมรับเงื่อนไขที่กำหนดไว้ การยอมรับนั้นสะท้อนได้จากทัศนคติและการปฏิบัติที่ตรงกับการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ การส่งเสริมการยอมรับการปลูกไม้ยืนต้นหรือการทำวนเกษตรตามนโยบาย คพช. พบว่า มีทั้งปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนอยู่ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านบุคคลและครัวเรือน การถือครองและใช้ที่ดิน การจัดการปลูกไม้ยืนต้น การส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้น และนโยบายที่เกี่ยวข้องกับ คพช.

ดังนั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยว่า การยอมรับนั้นสามารถประเมินจากทัศนคติและผ่านการปฏิบัติ โดยด้านการปฏิบัตินั้น งานวิจัยนี้ประเมินด้วยสัดส่วนร้อยละการปลูกไม้ยืนต้นที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อประเมินว่าเกษตรกรในปัจจุบันมีการปฏิบัติที่สอดคล้องตามมติ ครม. 26 พฤศจิกายน 2561 ซึ่งได้มีการกำหนดสัดส่วนของไม้ยืนต้นที่ต้องปลูกในที่ดิน คพช. ไว้อย่างไร ส่วนการประเมินทัศนคติใช้วิธีการสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นที่กำหนดไว้ตามนโยบายคพช. ปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนที่จะช่วยสร้างให้เกิดการยอมรับนั้นประกอบด้วย 5 ด้าน ตามที่ระบุข้างต้น

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เพื่อการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงตัวเลขอย่างเป็นระบบ โดยเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคล ที่จัดทำขึ้นและผ่านการตรวจรับรองของคณะกรรมการจริยธรรมแล้ว ประชากรในการวิจัยนี้ คือเกษตรกรผู้ที่มีที่ดินทำกินที่ได้รับการสำรวจตามนโยบาย คพช. ในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ตามรายชื่อการสำรวจของน่านแซนบอซและกรมป่าไม้เมื่อปี 2563 มีจำนวน 3,404 ราย ใน 13 หมู่บ้าน วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มหลายขั้นตอน (Multi-stage Sampling) คือ 1) เลือกหมู่บ้าน โดยมีหลักเกณฑ์คือ ลักษณะของที่ตั้ง และระยะห่างจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ที่สามารถเป็นตัวแทนของลักษณะพื้นที่และกลุ่มชาติพันธุ์ที่แตกต่างกัน ตามภาพในตารางที่ 1 ดังนี้ ก) พื้นที่ที่อยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, 5 เป็นส่วนใหญ่ และเป็นคนเมืองโดยหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนคือ หมู่ 2 บ้านศรีบุญเรือง ข) พื้นที่ผสมระหว่างชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1, 2 และ 3, 4, 5 ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะผสมคนเมือง โดยหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนคือ หมู่ 8 บ้านดอนกลาง และ ค) พื้นที่ที่อยู่ใกล้กับป่าอนุรักษ์และอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1, 2 ซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะเป็นหลัก โดยหมู่บ้านที่เป็นตัวแทนคือ หมู่ 11 บ้านราษฎร์รัฐพัฒนา และ 2) เลือกตัวอย่างเกษตรกรรายคนในแต่ละหมู่บ้าน โดยการใช้วิธีการสุ่มวิธีสุ่มตัวอย่างแบบ Simple random sampling

ภาพที่ 1 แผนที่ตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน และที่ตั้งของหมู่บ้านที่ทำการเก็บข้อมูล
ที่มา: องค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ (2566)

วิธีการกำหนดขนาดตัวอย่างใช้เฉพาะรายชื่อของบุคคลที่มีที่อยู่ในหมู่บ้านเป้าหมายและไม่มีรายชื่อการถือครองที่ดินซ้ำซ้อนเท่านั้นจำนวน 390 ราย จากนั้นใช้วิธีกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยการใช้เกณฑ์ร้อยละ หรือการประมาณจากขนาดของประชากร เนื่องจากทราบขนาดประชากรที่แน่นอน โดยใช้วิธีการของบุญชม ศรีสะอาด (2535) ที่ระบุว่าหากมีจำนวนประชากรหลักร้อยละ ให้ใช้ขนาดตัวอย่างที่ร้อยละ 15-30 โดยงานวิจัยนี้กำหนดที่ร้อยละ 25 ซึ่งคำนวณขนาดตัวอย่างได้ 97 คน แบ่งเป็น หมู่ที่ 2 จำนวน 30 คน หมู่ที่ 8 จำนวน 37 คน หมู่ที่ 11 จำนวน 30 คน โดยเป็นการสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัว มีระยะเวลาดำเนินการเก็บข้อมูลภาคสนาม ตั้งแต่ เดือนสิงหาคม 2566 ถึง ธันวาคม 2566 รวมระยะเวลา 5 เดือน

ตารางที่ 1 จำนวนประชากรและขนาดกลุ่มตัวอย่าง

หมู่บ้าน	A – จำนวนคนที่ มีที่ดินคทช. ตามจำนวนของ กรมป่าไม้ (คน)	B – จำนวนคน หลังจากตัดรายชื่อ บุคคลหมู่บ้านอื่น และรวมรายการ ที่ดินที่กลุ่มตัวอย่างรวมเป็น รายการเดียว (คน)	D - จำนวน กลุ่มตัวอย่าง 25% ของ B (คน)
หมู่ 2 ศรีบุญเรือง	991	120	30
หมู่ 8 ดอนกลาง	321	149	37
หมู่ 11 ราษฎร์รัฐพัฒนา	184	121	30
รวม	1,496	390	97

หมายเหตุ: การตัดรายชื่อบุคคลที่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านเป้าหมายและแปลงที่มีบุคคลที่มีชื่อซ้ำจัดทำโดยผู้วิจัย

ในการประเมินการยอมรับของความคิดเห็น ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับเงื่อนไขของสิทธิ์ที่ดิน คทช. โดยไม่แยกประเภทของสิทธิ์ที่ดินที่ตนเองถือครองอยู่ เนื่องจากแต่ละบุคคลสามารถมีสิทธิ์ที่ดินได้หลายประเภท ผู้ตอบแบบสัมภาษณ์จะให้คะแนน 1 คะแนนสำหรับความเห็นที่เห็นด้วยกับเงื่อนไข และ 0 คะแนนสำหรับความเห็นที่ไม่เห็นด้วย ทำให้คะแนนเต็มเป็น 4 คะแนน ตามลำดับรายละเอียดเงื่อนไขของแต่ละประเภทที่ดิน คทช. ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การกำหนดคะแนนจากการแสดงความคิดเห็นด้วยกับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นที่กำหนด

ประเภทที่ดินคทช.	เงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้น	คะแนนเต็ม 4
กลุ่ม 1 คทช. ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 4 5 ก่อน 30 มิ.ย. 41	อย่างน้อย 2 ต้นต่อไร่	1
กลุ่ม 2 คทช. ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 4 5 หลัง 30 มิ.ย. 41	อย่างน้อย 50% ของพื้นที่	1
กลุ่ม 3.1 คทช. ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 2 ก่อน 30 มิ.ย. 41	อย่างน้อย 20% ของพื้นที่	1
กลุ่ม 3.2 คทช. ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 2 หลัง 30 มิ.ย. 41	ใช้มาตรการอนุรักษ์ดินน้ำ และปลูกไม้สามอย่างประโยชน์สอย่างในพื้นที่	1

เพื่อประเมินการยอมรับในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดค่าคะแนนของสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นในปัจจุบันของผู้ให้สัมภาษณ์แต่ละราย โดยพิจารณาให้สัดส่วนที่มีการปลูกไม้ยืนต้นมากกว่าจะได้รับคะแนนการยอมรับที่สูงกว่า เริ่มต้นจาก 1 คะแนน และสูงสุดที่ 6 คะแนน ตามลำดับ รายละเอียดดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การกำหนดคะแนนจากสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นที่มีอยู่ในปัจจุบัน

สัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นที่มีอยู่ในปัจจุบัน	คะแนน เต็ม 6
ไม่ปลูกไม้ยืนต้น	1
ปลูก 2 ต้นต่อไร่ ถึงร้อยละ 10 ของพื้นที่แปลง	2
ปลูกร้อยละ 20 แต่ไม่ถึงร้อยละ 50 ของพื้นที่แปลง	3
ปลูกร้อยละ 50 ของพื้นที่แปลงหรือมากกว่าแต่ไม่เต็มแปลง	4
ปลูกยางพาราเต็มพื้นที่แปลง	5
ปลูกไม้ยืนต้น (ที่ไม่ใช่ไม้ยางพารา) เต็มพื้นที่แปลง	6

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์ฉบับท้ายบทและวิเคราะห์ด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป ข้อมูลการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน และการสำรวจปัจจัยที่เป็นอุปสรรคและปัจจัยสนับสนุนการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของนโยบาย คทช. นั้น ใช้การวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) และค่าเฉลี่ย (Mean) ส่วนข้อมูลการยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของนโยบาย คทช. วิเคราะห์โดยกำหนดคะแนนในส่วนความคิดเห็นต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของนโยบาย คทช. ทั้ง 4 ประเภท กำหนดคะแนนรวมสูงสุดคือ 4 คะแนน สำหรับการยอมรับในส่วนของการปฏิบัติ ผู้วิจัยประเมินจากสัดส่วนของการปลูกไม้ยืนต้นต่อพื้นที่ทำกินของเกษตรกร กำหนดคะแนนรวมสูงสุดคือ 6 คะแนน คิดเป็นคะแนนสูงสุดรวมทั้งสิ้น 10 คะแนน นำมาจัดระดับการยอมรับโดยแบ่งเป็น 5 ระดับ ตามวิธีของบุญเรียง ขจรศิลป์ (2539)

หลังจากนั้นนำคะแนนที่ได้มากำหนดระดับการยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของ คทช. ซึ่งใช้วิธีการแบ่งคะแนนตามวิธีของ Best (1981) เป็นดังนี้ 1.01-2.80 คะแนน หมายถึง ระดับการยอมรับน้อยที่สุด, 2.81-4.60 คะแนน หมายถึง ระดับการยอมรับน้อย, 4.61-6.40 คะแนน หมายถึง ระดับการยอมรับปานกลาง, 6.41-8.20 คะแนน หมายถึง ระดับการยอมรับมาก, 8.21-10.00 คะแนน หมายถึง ระดับการยอมรับมากที่สุด

ผลของการวิจัย

1. ลักษณะประชากร

จากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด 97 ราย ใน 3 หมู่บ้าน พบว่าเป็นคนเมือง ร้อยละ 55.67 คนลัวะร้อยละ 43.30 และชาติพันธุ์อื่น ร้อยละ 1.03 เมื่อแบ่งตามหมู่บ้านพบว่า หมู่ 2 นั้นเป็นคนเมืองทั้งหมด หมู่ 8 เป็นคนเมืองร้อยละ 54.05 และคนลัวะร้อยละ 45.95 และหมู่ 11 เป็นคนเมืองร้อยละ 13.33 คนลัวะร้อยละ 83.33 และ อื่นๆ (บุคคลจากภาคอีสาน) ร้อยละ 3.33 โดยรวมอายุเฉลี่ยของผู้ให้สัมภาษณ์อยู่ที่ 56 ปี (มากที่สุด 76 ปี น้อยที่สุด 27 ปี) แหล่งที่มาของรายได้ส่วนใหญ่ ร้อยละ 65.44 มาจากการทำเกษตร ในขณะที่หมู่ 11 รายได้จากการเกษตรคิดเป็นเพียงร้อยละ 39.59 โดยมีรายได้จากการรับจ้างทั่วไปร้อยละ 27.38 แต่ละครอบครัวมีแรงงานภาคเกษตรไม่เกิน 2 คน โดยรวมผู้ให้สัมภาษณ์มีรายได้เฉลี่ย 110,787.91 บาทต่อปี เมื่อพิจารณารายหมู่บ้าน พบว่ารายได้เฉลี่ยของแต่ละหมู่บ้านมีความต่างกันค่อนข้างมาก พบว่าหมู่ 2 มีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด คือ 167,070 บาทต่อปี รองลงมา คือ หมู่ 8 มีรายได้เฉลี่ย 91,733.78 บาทต่อปี และหมู่ 11 มีรายได้เฉลี่ย 78,002.67 บาทต่อปี ตามข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับตำบลปี 2565 พบว่าตำบลพวงษ์นั้น รายได้บุคคลต่อปีเฉลี่ยอยู่ที่ 56,884.46 บาท (อบต.พวงษ์, 2566)

ด้านการศึกษา จากผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด พบว่าร้อยละ 50.52 ได้รับการศึกษาถึงระดับชั้นประถมศึกษา โดยร้อยละ 16.49 ระบุว่าไม่ได้เข้ารับการศึกษาระบบที่รัฐจัดให้ ซึ่งหนึ่งในสามของหมู่ 11 พบว่าไม่ได้เข้ารับการศึกษ โดยรวม ผู้ให้สัมภาษณ์ร้อยละ 43.30 ระบุว่าตนได้เข้าร่วมกลุ่มทางสังคม ซึ่งครอบคลุมถึงกลุ่มที่มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร โดยหมู่ 2 มีสัดส่วนผู้เข้าร่วมกลุ่มมากที่สุด ร้อยละ 76.67 รองลงมาคือหมู่ 8 ร้อยละ 45.95 และน้อยที่สุดคือหมู่ 11 มีสัดส่วนผู้เข้าร่วมกลุ่มร้อยละ 6.67

2. การถือครองที่ดิน

ตามรายละเอียดในตารางที่ 4 ในภาพรวม ผู้ให้สัมภาษณ์มีการถือครอง ประเภทที่ดินของ คทช. ดังนี้ กลุ่ม 1 ร้อยละ 40.21 กลุ่ม 2 ร้อยละ 1.03 กลุ่ม 3.1 ร้อยละ 19.59 กลุ่ม 3.2 ร้อยละ 1.03 และร้อยละ 38.14 ไม่สามารถระบุประเภทได้ ที่ดินแปลงหลักของแต่ละรายมีเนื้อที่โดยเฉลี่ยประมาณ 10.21 ไร่ มากสุดคือ 24 ไร่ น้อยสุดคือ 1 ไร่ โดยมีค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐานที่ 5.43 เป็นที่น่าสังเกตว่ามีเพียงร้อยละ 38.14 ซึ่งน้อยกว่าครึ่งของผู้ให้สัมภาษณ์ที่ระบุว่าตนได้รับเอกสารรับรองที่ดิน คทช. แล้ว โดยทั้งหมดเป็น คทช. กลุ่ม 1 ขณะที่คทช. กลุ่มอื่นยังไม่มีการจัดทำหนังสือรับรองการถือครองประจำตัวเกษตรกรแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณารายหมู่บ้าน พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์จากหมู่ 2 มีที่ดิน คทช. กลุ่ม 1 มากที่สุด ร้อยละ 60.00 รองมา คือ กลุ่ม 3.1 ร้อยละ 16.67 และไม่สามารถระบุประเภท คทช. ได้ ร้อยละ 16.67 ส่วนหมู่ 8 มีจำนวนผู้ที่ถือครองที่ดิน คทช. กลุ่ม 1 มากที่สุด ร้อยละ 56.76 รองลงมา คือ ไม่สามารถระบุประเภท คทช. ร้อยละ 27.03 และกลุ่ม 3.1 ร้อยละ 16.22 ขณะที่ หมู่ 11 มีผู้ที่ไม่สามารถระบุประเภท คทช. มากที่สุด ร้อยละ 73.33 รองลงมา คือ กลุ่ม 3.1 ร้อยละ 26.67 ไม่มีผู้ใดอยู่ในกลุ่ม 1 สอดคล้องกับข้อมูลการสำรวจของกรมป่าไม้ที่พบว่า หมู่ 11 เป็นที่ดิน คทช. กลุ่ม 3.1 และ 3.2 เท่านั้น (กรมป่าไม้, 2563)

ตารางที่ 4 การถือครองที่ดิน คทช. แปลงหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ในตำบลพงษ์อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ลักษณะข้อมูล	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3 หมู่ (n=97)
1. ประเภทของที่ดิน คทช. แปลงหลัก				
กลุ่ม 1	18 (60.00)	21 (56.76)	-	39 (40.21)
กลุ่ม 2	1 (3.33)	-	-	1 (1.03)
กลุ่ม 3.1	5 (16.67)	6 (16.22)	8 (26.67)	19 (19.59)
กลุ่ม 3.2	1 (3.33)	-	-	1 (1.03)
ไม่ทราบประเภทที่ดิน คทช.	5 (16.67)	10 (27.03)	22 (73.33)	37 (38.14)

3. การใช้ประโยชน์ที่ดิน

ตามรายละเอียดในตารางที่ 5 ในภาพรวม ครึ่งหนึ่งหรือร้อยละ 50.52 ของผู้ให้สัมภาษณ์มีใช้ที่ดินแบบทำสวน ประมาณหนึ่งในสามหรือ ร้อยละ 35.05 ใช้ทำไร่ ร้อยละ 11.34 ใช้ทำไร่และทำสวน โดยหมู่ 2 และหมู่ 8 มีรูปแบบการทำสวน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.33 และ 62.16 ของผู้ให้สัมภาษณ์ ตามลำดับ ขณะที่หมู่ 11 มีรูปแบบการทำไร่ เกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 90 โดยแหล่งน้ำในการทำเกษตรส่วนใหญ่ หรือร้อยละ 59.79 มาจากลำห้วย และร้อยละ 34.02 ใช้น้ำจากน้ำฝนเพียงอย่างเดียว

สำหรับพืชชนิดหลักที่เกษตรกรปลูกในรูปแบบการทำสวนมากที่สุด โดยเฉพาะในหมู่ 2 และหมู่ 8 คือ ยางพารา คิดเป็นร้อยละ 31.96 ของพืชที่ปลูกทั้งหมด ขณะที่ในหมู่ที่ 11 ไม่มีผู้ใดทำสวนยางพารา สำหรับพืชชนิดหลักในการทำไร่ คือ ข้าวไร่ คิดเป็นร้อยละ 16.49 ของพืชที่ปลูกทั้งหมด ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในหมู่ 11 นอกจากนี้ ยังพบว่าผู้ให้สัมภาษณ์มีการปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดในแปลงเดียวกัน เช่น ปลูกข้าวโพดและข้าวไร่ ปลูกยางพารากับไม้ยืนต้นชนิดอื่น ปลูกยางพารากับข้าวโพด เป็นต้น

จากจำนวนผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมด ร้อยละ 55.67 มีวัตถุประสงค์การทำเกษตรเพื่อจำหน่าย ร้อยละ 21.65 ปลูกพืชเพื่อบริโภคในครัวเรือน ในหมู่ 11 ผู้ให้สัมภาษณ์มากกว่าครึ่ง (ร้อยละ 53.33) ระบุว่าวัตถุประสงค์หลักของการปลูกพืชคือเพื่อการบริโภคในครัวเรือน โดยปลูกข้าวไร่มากถึงร้อยละ 46.67 ของการปลูกพืชทั้งหมด

ตารางที่ 5 การใช้ประโยชน์ที่ดินคห. แปลงหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ลักษณะข้อมูล	ชนิดพืช	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3หมู่ (n=97)
1. รูปแบบการเกษตร					
สวน		25 (83.33)	23 (62.16)	1 (3.33)	49 (50.52)
ไร่		-	7 (18.92)	27 (90.00)	34 (35.05)
ไร่และสวน		5 (16.67)	6 (16.22)	-	11 (11.34)
นา		-	1 (2.70)	-	1 (1.03)
เลี้ยงสัตว์		-	-	1 (3.33)	1 (1.03)
พักดิน		-	-	1 (3.33)	1 (1.03)
2. รูปแบบการเกษตรและชนิดพืช					
สวน	ยางพาราอย่างเดียว	12 (40.00)	19 (51.35)	-	31 (31.96)
	ยางพาราร่วมกับไม้ยืนต้น	10 (33.33)	2 (5.41)	-	12 (12.37)
	ไม้ยืนต้นอย่างเดียว	3 (10.00)	2 (5.41)	1 (3.33)	6 (6.19)

ตารางที่ 5 การใช้ประโยชน์ที่ดินคทช. แปลงหลักของผู้ให้สัมภาษณ์ในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ลักษณะข้อมูล	ชนิดพืช	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3หมู่ (n=97)
ไร่	ข้าวไร่	-	2 (5.41)	14 (46.67)	16 (16.49)
	ข้าวโพด	-	3 (8.11)	6 (20.00)	9 (9.28)
	ข้าวโพดร่วมกับข้าวไร่	-	2 (5.41)	7 (23.33)	9 (9.28)
ไร่และสวน	ยางพาราข้าวโพดข้าวไร่	4 (13.33)	6 (16.22)	-	10 (10.31)
	ข้าวโพดร่วมกับไม้ยืนต้น	1 (3.33)	-	-	1 (1.03)
นา	นา	-	1 (2.70)	-	1 (1.03)
เลี้ยงสัตว์	วัว	-	-	1 (3.33)	1 (1.03)
พักดิน	พักดิน	-	-	1 (3.33)	1 (1.03)
3.วัตถุประสงค์การทำเกษตร					
จำหน่าย		24 (80.00)	23 (62.16)	7 (23.33)	54 (55.67)
บริโภคในครัวเรือนและจำหน่าย		5 (16.67)	10 (27.03)	7 (23.33)	22 (22.68)
บริโภคในครัวเรือน		1 (3.33)	4 (10.81)	16 (53.33)	21 (21.65)

ในภาพรวม พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ หรือ ร้อยละ 79.38 มีการปลูกไม้ยืนต้นซึ่งรวมยางพาราในที่ดิน คทช. ของตน ขณะที่ร้อยละ 20.60 ไม่มีการปลูกไม้ยืนต้น โดยผู้ให้สัมภาษณ์ในหมู่ 11 มากกว่าครึ่งหรือร้อยละ 56.67 ไม่มีการปลูกไม้ยืนต้น ขณะที่ในหมู่ 2 ซึ่งเป็นคนเมืองมีการปลูกไม้ยืนต้นทุกรายรวมถึงการปลูกยางพารา

เกษตรกรมีการปลูกไม้ยืนต้นสี่รูปแบบ รูปแบบแรกคือการปลูกไม้ยืนต้น (ไม้ป่าหรือไม้ผล) ร่วมกับยางพารา ซึ่งคิดเป็นร้อยละ 30.93 รูปแบบที่สองคือการปลูกยางพาราอย่างเดียว คิดเป็นร้อยละ 21.65 รูปแบบที่สามคือการปลูกไม้ยืนต้นร่วมกับพืชไร่ คิดเป็นร้อยละ 18.56 และรูปแบบที่สี่คือการปลูกไม้ยืนต้น (ไม้ป่าหรือไม้ผล) โดยไม่รวมยางพารา คิดเป็นร้อยละ 8.25 ผลการวิจัยนี้ตรงกับการศึกษาของจรงค์ วัชรินทร์รัตน์ และคณะ (2559) ที่ระบุว่าในภาคเหนือมีการปลูกยางพาราสผสมผสานกับพืชอื่นๆ ในหลายรูปแบบ เช่น การปลูกควบคู่กับไม้ป่า ไม้ผล และพืชไร่บางประเภท

สำหรับชนิดของไม้ยืนต้นที่ไม่ใช่ยางพาราที่ผู้ให้สัมภาษณ์ระบุว่าปลูกในพื้นที่พบบีทั้งหมด 21 ชนิด โดยสามอันดับแรกที่มีการปลูกมากที่สุด ได้แก่ ไม้ (ร้อยละ 14.29) มะม่วง (ร้อยละ 11.43) และมะม่วงหิมพานต์ (ร้อยละ 10.48) ส่วนไม้ป่าที่มีการปลูกมากที่สุด คือ สัก (ร้อยละ 9.52)

4. การรับรู้และการยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของนโยบาย คทช.

การรับรู้ข้อมูลและเงื่อนไขนั้นเป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสร้างการยอมรับต่อเงื่อนไขของการปลูกไม้ยืนต้นของนโยบาย คทช. พบว่าผู้ให้สัมภาษณ์นั้นมีการรับรู้ถึงข้อมูลต่าง ๆ ดังนี้ โดยเรียงลำดับตามจำนวนผู้ตอบจากมากไปน้อย 1) รับรู้ว่าที่ดิน คทช. นั้นเป็นการให้สิทธิ เพื่อการใช้ประโยชน์ แต่ห้ามทำการซื้อขาย ร้อยละ 84.54 2) รับรู้ว่าที่ดิน คทช. นั้นถือครองได้ ไม่เกินคนละ 20 ไร่ ร้อยละ 78.35 3) รับรู้ว่าที่ดิน คทช. มีเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นสำหรับ แต่ละประเภทคทช. ร้อยละ 47.42 4) รับรู้ว่าที่ดิน คทช. เป็นการให้สิทธิแปลงรวมไม่ใช่ราย บุคคล ร้อยละ 35.05 5) รับรู้ว่าที่ดินของตนเองนั้นอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำใด ร้อยละ 23.71 6) รับรู้ว่าชื่อประเภท คทช. ของแปลง ที่ดินของตนเองคือประเภทอะไร ร้อยละ 15.46 จากข้อมูล 6 ด้านนั้น พบว่าข้อมูลเรื่องที่ดิน คทช. นั้นเป็นการให้สิทธิ เพื่อการใช้ประโยชน์ แต่ห้ามทำการ ซื้อขายนั้นเป็นข้อมูล ที่มีการรับรู้มากที่สุด ในขณะที่ข้อมูลเกี่ยวกับ ชื่อประเภท คทช. ของแปลงที่ดินของเกษตรกรนั้นมีการรับรู้ที่น้อยที่สุด

การประเมินการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นในที่ดิน คทช. โดยพิจารณาจากสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นของผู้ให้สัมภาษณ์ ตามรายละเอียดในตารางที่ 6 พบว่า มีผู้ปลูกไม้ยืนต้นที่สัดส่วนตั้งแต่ 2 ต้นต่อไร่ ถึงร้อยละ 10 ของพื้นที่แปลง มากที่สุด (ร้อยละ 40.21) ขณะที่ ร้อยละ 21.65 ไม่มีการปลูกไม้ยืนต้นเลย ร้อยละ 20.62 ปลูกยางพาราอย่างเดียวเต็มพื้นที่ ร้อยละ 7.22 ปลูกไม้ยืนต้นที่ไม่ใช่ยางพาราเต็มพื้นที่ ผู้ปลูกในสัดส่วนร้อยละ 20 และร้อยละ 50 ของพื้นที่แปลง มีร้อยละ 6.19 และ 4.12 ตามลำดับ หากพิจารณารายหมู่บ้าน พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ในหมู่ 11 ร้อยละ 60 ระบุว่าไม่มีการปลูกไม้ยืนต้นเลย ขณะที่ในหมู่ 2 มีการปลูกไม้ยืนต้นทุกรายรวมการปลูกยางพารา

ตารางที่ 6 สัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นในที่ดิน คทช. ของผู้ให้สัมภาษณ์ในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

สัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้น	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3 หมู่ (n=97)
ไม่มีไม้ยืนต้น	-	3 (8.11)	18 (60.00)	21 (21.65)
2 ต้นต่อไร่ถึงร้อยละ 10 ของแปลง	14 (46.67)	15 (40.54)	10 (33.33)	39 (40.21)
ร้อยละ 20 ของแปลง แต่ไม่ถึงร้อยละ 50 ของแปลง	2 (6.67)	4 (10.81)	-	6 (6.19)
ร้อยละ 50 ของแปลง แต่ไม่เต็มทั้งแปลง	1 (3.33)	1 (2.70)	2 (6.67)	4 (4.12)
ยางพาราเต็มแปลง	10 (33.33)	10 (27.03)	-	20 (20.62)
ไม้ยืนต้นเต็มพื้นที่	3 (10.00)	4 (10.81)	-	7 (7.22)

ในส่วนการประเมินจากความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นในแต่ละประเภทที่ดิน คทช. พบว่า มีผู้ที่เห็นด้วยกับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของ คทช. กลุ่ม 1 มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 68.04 ที่กำหนดให้มีการปลูกไม้ยืนต้นอย่างน้อย 2 ต้นต่อไร่ ซึ่งเป็นสัดส่วนที่ต่ำที่สุดในประเภทที่ดิน คทช. ทั้งหมด ในขณะที่มีผู้เห็นด้วยกับสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นในที่ดิน คทช. กลุ่ม 3.2 น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 25.77 ที่กำหนดให้พื้นที่นี้ต้องใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ และมีการปลูกไม้ 3 อย่างเพื่อประโยชน์ 4 อย่าง ทั้งพื้นที่

ตารางที่ 7 จำนวนและร้อยละของผู้ให้สัมภาษณ์ที่เห็นด้วยกับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของ คทช. ในตำบลพงษ์ อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

ประเภท ที่ดิน คทช.	เงื่อนไข การปลูกไม้ยืนต้น	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3 หมู่ (n=97)
กลุ่ม 1	อย่างน้อย 2 ต้นต่อไร่	23 (76.67)	29 (78.38)	14 (46.67)	66 (68.04)
กลุ่ม 2	อย่างน้อย 50% ของพื้นที่	10 (33.33)	14 (37.84)	8 (26.67)	32 (32.99)
กลุ่ม 3.1	อย่างน้อย 20% ของพื้นที่	18 (60.00)	26 (70.27)	9 (30.00)	53 (54.64)
กลุ่ม 3.2	ใช้มาตรการอนุรักษ์ดินน้ำ และปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 อย่างทั้งพื้นที่	10 (33.33)	10 (27.03)	5 (16.67)	25 (25.77)

ผลการประเมินระดับการยอมรับเงื่อนไขของนโยบาย คทช. จากคะแนนความคิดเห็นและสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นปัจจุบันของผู้ให้สัมภาษณ์ตามรายละเอียดในตารางที่ 8 แสดงว่า ผู้ให้สัมภาษณ์โดยรวมมีการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นตามนโยบาย คทช. ในระดับปานกลาง (4.65 จาก 10 คะแนน) สำหรับรายหมู่บ้าน หมู่ 2 และหมู่ 8 มีการยอมรับในระดับปานกลาง (5.52 และ 5.50 จาก 10 คะแนน ตามลำดับ) ในขณะที่หมู่ 11 มีการยอมรับน้อยที่สุด (2.73 จาก 10 คะแนน) ซึ่งอาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างจากหมู่ 11 มีความเห็นด้วยกับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นน้อยกว่าหมู่อื่น และมีสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นที่ต่ำ ในขณะที่หมู่ 2 และหมู่ 8 มีการยอมรับในระดับปานกลาง ด้วยรูปแบบการปลูกพืชแบบสวน และมียางพาราเป็นพืชหลัก

ตารางที่ 8 ร้อยละของผู้ให้สัมภาษณ์ต่อระดับการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของ คทช. ในตำบลพงษ์อำเภอสันติสุข จังหวัดน่าน

แปลผล	คะแนน	หมู่ 2 (n=30)	หมู่ 8 (n=37)	หมู่ 11 (n=30)	รวม 3 หมู่ (n=97)
การยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของคทช. น้อยที่สุด	1.01-2.80 คะแนน	13.33	5.41	56.67	23.71
การยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของคทช. น้อย	2.81-4.60 คะแนน	10.00	27.03	23.33	20.62
การยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของคทช. ปานกลาง	4.61-6.40 คะแนน	40.00	40.54	16.67	32.99
การยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของคทช. มาก	6.41-8.20 คะแนน	26.67	21.62	3.33	17.53
การยอมรับต่อเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นของคทช. มากที่สุด	8.21-10.00 คะแนน	10.00	5.41	-	5.15
คะแนนเฉลี่ย/ ค่าเบี่ยงเบน		5.52±2.20 (ปานกลาง)	5.50±1.91 (ปานกลาง)	2.73±1.72 (น้อยที่สุด)	4.65±2.32 (ปานกลาง)

5. ปัญหาอุปสรรคและสิ่งที่ต้องการสนับสนุน

ผู้วิจัยได้สอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับประเด็นที่เป็นปัญหาอุปสรรคและการสนับสนุนที่ต้องการได้จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับนโยบาย คทช. เพื่อเป็นข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานของภาครัฐในลำดับต่อไป ประเด็นปัญหาอุปสรรคมีดังนี้ 1) ด้านการจัดการปลูกไม้ยืนต้น คะแนนมากที่สุด คือ กังวลว่ามีความแห้งแล้งและความไม่แน่นอนของฤดูฝน (ร้อยละ 92.78) 2) ด้านการส่งเสริมเพื่อการปลูกไม้ยืนต้น คะแนนมากที่สุด คือ ไม่มีตลาดรับซื้อผลผลิตจากไม้ยืนต้นที่ปลูก (ร้อยละ 89.69) 3) ด้านนโยบาย คะแนนมากที่สุด คือ ไม่ได้รับเอกสารรับรองสิทธิที่ดินชัดเจน (ร้อยละ 87.62) 4) ด้านที่ดิน คะแนนมากที่สุด คือ ไม่มีแหล่งน้ำสำหรับดูแลไม้ยืนต้น (ร้อยละ 75.25) 5) ด้านครัวเรือน คะแนนมากที่สุด คือ ตัวผู้ให้สัมภาษณ์เองและแรงงานในครัวเรือนมีอายุมาก (ร้อยละ 72.16)

ส่วนประเด็นที่กลุ่มเป้าหมายต้องการได้รับการสนับสนุนมีดังนี้ 1) ด้านนโยบาย คະแนนมากที่สุด คือ มีเอกสารยืนยันการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชัดเจน (ร้อยละ 95) 2) ด้านการจัดการที่ดิน คະแนนมากที่สุดคือ มีการสนับสนุนแหล่งน้ำเพื่อการปลูกไม้ยืนต้น (ร้อยละ 87.62) 3) ด้านการส่งเสริม คະแนนมากที่สุดคือ มีตลาดรับซื้อผลผลิตจากไม้ยืนต้นที่ปลูก (ร้อยละ 86.59) 4) ด้านการจัดการ คະแนนมากที่สุดคือ มีการสนับสนุนปัจจัยการผลิตเพื่อการปลูกไม้ยืนต้น (ร้อยละ 84.53)

จากปัจจัยที่เป็นอุปสรรคสำคัญอันดับแรกของการยอมรับคือ กังวลว่ามีความแห้งแล้งและความไม่แน่นอนของฤดูฝน (ร้อยละ 92.78) นั้นพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยหลายชิ้นที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งผลให้เกิดสภาพภูมิอากาศสุดขั้ว (extreme weather) ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของต้นไม้ และทำให้ต้นไม้จำนวนมากตายลง (Hartmann et al., 2022) ส่วนการสนับสนุนที่ต้องการมากที่สุด คือ การมีเอกสารยืนยันการรับรองสิทธิการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชัดเจน (ร้อยละ 95) โดยมีการศึกษาหลายชิ้นที่ยืนยันในประเด็นเรื่องการได้รับสิทธิการถือครองที่ดินที่ชัดเจนนั้นคือปัจจัยหลักของการยอมรับการปลูกไม้ยืนต้น (Kouassi et al, 2021)

อภิปรายผล

การศึกษานี้เปิดเผยถึงลักษณะการถือครองและการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรในกลุ่มตัวอย่างที่ได้รับการจัดสรรที่ดินป่าไม้ภายใต้นโยบาย คทช. รวมทั้งการรับรู้และการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ ยังเน้นความแตกต่างของการใช้ที่ดินและการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นในชุมชนที่มีความแตกต่างกัน โดยพิจารณาจากระยะห่างจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์และชาติพันธุ์ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ ดังนี้:

1. ระยะห่างของชุมชนจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์และชาติพันธุ์มีผลต่อการใช้ที่ดินและการยอมรับที่แตกต่างกันกลุ่มที่ถือครองที่ดิน คทช. กลุ่ม 1 ส่วนใหญ่เป็นคนเมือง อาศัยอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, 5 และห่างจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีการใช้ที่ดินในการทำสวน โดยเฉพาะสวนยางพารา วัตถุประสงค์เพื่อการค้าเป็นหลัก และมีการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นในระดับปานกลาง ในขณะที่กลุ่ม คทช. กลุ่ม 3.1 และ 3.2 ซึ่งอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1, 2 ส่วนใหญ่เป็นคนลัวะ ที่ดินทำกินอยู่ใกล้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ มีการใช้ที่ดินในการทำไร่ พืชหลักคือข้าวไร่และข้าวโพด โดยมีผู้ให้สัมภาษณ์กว่าร้อยละ 40 ระบุว่าทำเกษตรเพื่อการยังชีพหรือบริโภคในครัวเรือน และมีการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นในระดับน้อยที่สุด การศึกษานี้สะท้อนว่าในพื้นที่สูงที่อยู่ใกล้พื้นที่ป่าอนุรักษ์และมีชาติพันธุ์ที่ต่างกัน มีการใช้ที่ดินและระดับการยอมรับที่ไม่สอดคล้องกับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นตามนโยบายของ คทช. ซึ่งจากการศึกษาของ Nguyen et al. (2021) พบว่าปัจจัยทางภูมิประเทศและชาติพันธุ์มีผลต่อการยอมรับการเกษตร

ในพื้นที่ป่าหรือวนเกษตร ความต้องการและการยอมรับวนเกษตรของแต่ละชาติพันธุ์ล้วนมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับความจำเป็นและประโยชน์ของระบบวนเกษตร การศึกษานี้ยังพบว่าการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ความสูงปานกลางมีความเหมาะสมมากกว่าสำหรับการปลูกต้นไม้หลากหลายชนิด และสามารถเข้าถึงตลาด เมล็ดพันธุ์ และข้อมูลได้ง่ายกว่า จึงมีการยอมรับต่อการทำวนเกษตรมากกว่า

2. การมีความมั่นคงและความชัดเจนในสิทธิการถือครองที่ดินเป็นสิ่งสำคัญต่อการยอมรับเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้น กลุ่มตัวอย่างที่ถือครองที่ดิน คทช. กลุ่ม 1 ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3, 4, 5 เป็นกลุ่มเดียวที่ได้รับเอกสารรับรองสิทธิในช่วงเวลาศึกษา โดยส่วนใหญ่ใช้ที่ดินเพื่อการทำสวนยางพารา ผู้ให้สัมภาษณ์กว่าร้อยละ 90 ปลูกไม้ยืนต้น ทำให้สัดส่วนไม้ยืนต้นที่ปลูกตรงตามเงื่อนไขของ คทช. ในทางตรงกันข้าม กลุ่มตัวอย่างที่มีที่ดินทำกินส่วนใหญ่อยู่ในพื้นที่ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1, 2 ส่วนใหญ่ไม่ทราบประเภทที่ดิน คทช. ที่ถือครอง และยังไม่ได้รับเอกสารรับรองการถือครอง มีการทำเกษตรแบบทำไร่ โดยเฉพาะข้าวไร่และข้าวโพด มีสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นน้อยกว่าร้อยละ 50 ซึ่งเป็นความท้าทายในการเพิ่มสัดส่วนการปลูกไม้ยืนต้นให้ตรงตามนโยบายที่กำหนด การออกเอกสารรับรองให้กับที่ดิน คทช. กลุ่ม 1 สอดคล้องกับรายงานการศึกษาของ FAO (2017) ที่ระบุว่า การส่งเสริมการทำวนเกษตรหรือการปลูกไม้ยืนต้นต้องมีนโยบายที่รับประกันสิทธิและความเป็นเจ้าของในต้นไม้และที่ดิน และการศึกษาของพฤกษ์ ยิบมันตะศิริ และสุพร อามฤตโชค (2536) ที่พบว่าการนำไม้ป่ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบวนเกษตรยังไม่เป็นที่ยอมรับเนื่องจากเกษตรกรยังไม่มั่นใจในสิทธิการใช้ที่ดินอย่างถาวรและผลประโยชน์ที่จะได้รับจากไม้ป่าที่ตนปลูก

3. วัตถุประสงค์ของการทำเกษตรมีความหลากหลายในแต่ละหมู่บ้าน พบว่า หมู่ 11 ใช้ที่ดินสำหรับการปลูกพืชไร่ มีข้าวไร่เป็นพืชหลักเพื่อบริโภคภายในครัวเรือน ขณะที่หมู่บ้านอื่นมุ่งเน้นการผลิตเพื่อการค้า การใช้ที่ดินในหมู่ 11 ซึ่งประกอบด้วยชาติพันธุ์ลัวะเป็นส่วนใหญ่สะท้อนถึงความเชื่อมโยงกับความมั่นคงทางอาหารในครอบครัว เนื่องจากข้าวไร่เป็นแหล่งอาหารหลักของชาติพันธุ์ลัวะ (ชัยฤทธิ์ ดำรงเกียรติ, 2555) นอกจากนี้ เกษตรกรยังมีความเห็นว่าการปลูกข้าวไร่ไม่ควรปลูกร่วมกับไม้ยืนต้น เพราะต้นไม้จะบังแสงแดดและทำให้ผลผลิตของข้าวไร่ลดลง สอดคล้องกับผลการศึกษาของพฤกษ์ ยิบมันตะศิริ และสุพร อามฤตโชค (2536) ที่ระบุว่าเกษตรกรมักปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยไม่มีร่มเงาจากไม้ยืนต้นเพื่อผลผลิตที่สูงกว่า (Chitere, 1985) ด้วยเหตุนี้ พื้นที่ดังกล่าวจึงมีการปลูกไม้ยืนต้นน้อยกว่าในหมู่บ้านอื่น ๆ

4. การศึกษาพบว่ายางพาราเป็นพืชอายุยาวชนิดหลักในพื้นที่ศึกษาคิดเป็น 31.96% ของตัวอย่างทั้งหมด ยกเว้นในหมู่ 11 ซึ่งยังไม่พบการปลูกยางพาราในช่วงวิจัยนี้ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาของกัญจน์ชญา เม้าสัว และจรัญธร บุญญานุภาพ (2557) พบว่าพื้นที่สวนยางพาราขยายตัวเพิ่มขึ้น โดยได้รับแรงขับเคลื่อนจากนโยบายการส่งเสริมภาคเกษตรกรรมของรัฐ และการเข้าถึงแหล่งเงินทุนที่ดีขึ้นของเกษตรกร ส่งผลให้การปลูกไม้ยืนต้นได้รับการยอมรับมากขึ้น ในขณะที่ยังไม่มีข้อมูลชัดเจนว่ายางพาราเป็นไม้ยืนต้นตามเงื่อนไขของนโยบาย คทช. หรือไม่ เนื่องจากเคยมีการโค่นทิ้งยางพารา

ในช่วงนโยบายทวงคืนผืนป่า (ไทยพีบีเอส, 2558) นอกจากนี้ ยังมีคำถามว่าจะเพิ่มพืชชนิดอื่นที่หลากหลายตามเป้าหมายของนโยบาย คทช. ได้อย่างไร และจะดำเนินการอย่างไรเพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่สวนยางพาราในบริบทของพื้นที่สูง (จรงค์ วัชรินทร์รัตน์ และคณะ, 2559)

ผลการวิจัยนี้เปิดเผยถึงความหลากหลายในการใช้ที่ดินและการตอบสนองต่อนโยบายการปลูกไม้ยืนต้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ ความมั่นคงของสิทธิในการถือครองที่ดิน และเป้าหมายในการปลูกพืชของแต่ละพื้นที่ การออกเอกสารรับรองสิทธิการถือครองที่ดินในทุกประเภทและการพิจารณาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สามารถช่วยเพิ่มการยอมรับในการปลูกไม้ยืนต้นได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในเชิงการปฏิบัติงาน

1.1 เพื่อสร้างการยอมรับและลดความเสี่ยงของความขัดแย้งจากเงื่อนไขที่รัฐกำหนด จำเป็นต้องเร่งสร้างการรับรู้และความเข้าใจในรายละเอียดและเงื่อนไขของนโยบาย คทช. โดยการอธิบายให้ชัดเจนถึงประเภทของ คทช. ที่เกษตรกรมีสิทธิถือครอง และเงื่อนไขการปลูกไม้ยืนต้นที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ ควรชี้แจงแนวทางการส่งเสริมที่รัฐจะดำเนินการ และสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรเกี่ยวกับนโยบายที่ได้วางไว้ด้วย

1.2 ตามผลการสำรวจ สิ่งที่เกษตรกรต้องการการสนับสนุนมากที่สุดคือการได้รับเอกสารรับรองสิทธิในการถือครองที่ดิน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการตัดสินใจและวางแผนการใช้ที่ดิน ดังนั้น การออกเอกสารสิทธิการถือครองที่ดินอย่างรวดเร็วและชัดเจนให้กับผู้ถือครองที่ดินทุกประเภทจะช่วยส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นได้เพิ่มขึ้น

1.3 เนื่องจากการขยายพื้นที่ปลูกยางพาราเป็นไปอย่างรวดเร็ว จึงควรมีการวางแผนเพื่อส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้นที่หลากหลายชนิดร่วมกับเกษตรกรในพื้นที่ที่กำลังจะปลูกยางพาราใหม่ ตามแนวทางการปลูกยางพาราอย่างยั่งยืน การวางแผนการตลาดสำหรับไม้ยืนต้นชนิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่ยางพาราควรดำเนินไปพร้อมกัน เพื่อเพิ่มการยอมรับจากเกษตรกร ซึ่งจะง่ายขึ้นหากดำเนิน การในขณะที่ยังไม่ได้ปลูกยางพาราเต็มพื้นที่ นอกจากนี้ ยังช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์ดินและน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วย

1.4 การพิจารณาปัจจัยทางวัฒนธรรมที่หลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งประเด็นของความมั่นคงทางอาหารซึ่งมีความสำคัญต่อครัวเรือนชาติพันธุ์ในพื้นที่สูง การใช้ที่ดินเพื่อการผลิตอาหารยังคงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น จึงควรมีการสร้างการมีส่วนร่วมและการออกแบบร่วมกับชุมชนเพื่อหาวิธีการปรับเปลี่ยนการใช้ที่ดินให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่กำหนดโดยไม่กระทบต่อ

การผลิตอาหาร นอกจากนี้ เงื่อนไขที่กำหนดและภาษาที่ใช้ในนโยบายมักเข้าใจได้ยากและไม่ชัดเจนว่าจะนำไปปฏิบัติได้อย่างไร จึงควรมีการสื่อสารที่ชัดเจนและกำหนดแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

2.1 ศึกษาอย่างละเอียดเกี่ยวกับอุปสรรคและปัจจัยที่ส่งเสริมการยอมรับที่ถูกระงับในการวิจัยนี้ เพื่อค้นหาวิธีการส่งเสริมการยอมรับที่มีความละเอียดมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านสังคมและเศรษฐกิจ นอกจากนี้ ควรศึกษาวิธีการส่งเสริมการผลิตที่มีตลาดชัดเจน ซึ่งเป็นความต้องการหลักที่กลุ่มเป้าหมายต้องการ

2.2 ศึกษาวิธีการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมและยั่งยืน ที่สามารถตอบสนองต่อเป้าหมายนโยบายและความต้องการของเกษตรกร โดยเฉพาะในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ รวมทั้งการหาวิธีการปลูกไม้ยืนต้นและพืชชนิดต่างๆ ที่สามารถปลูกควบคู่ไปกับไม้ยางพาราในรูปแบบของวนเกษตรหรือเกษตรผสมผสาน ซึ่งยางพาราเป็นไม้ยืนต้นทางเศรษฐกิจที่ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. (2562). แนวทางการดำเนินงานตามกรอบมาตรการแก้ไขปัญหการอยู่อาศัย และทำกินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 พฤศจิกายน. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. (2563). จำนวนที่ดินและจำนวนผู้ถือครองที่ดินตามนโยบาย คทช. ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ในตำบลพวงษ์. กรมป่าไม้. <https://forestinfo.forest.go.th/Content/file/stat2566/Binder1.pdf>
- กรวิทย์ ทรัพย์ประเสริฐ. (2557). ทศนคติความรู้ความเข้าใจ พฤติกรรมและคุณลักษณะการใช้งานของเทคโนโลยีที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจในการใช้เครื่องชำระค่าโทรศัพท์อัตโนมัติในเขตกรุงเทพมหานครปี 2558. [การค้นคว้าอิสระปริญญาปริญญาโทมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยกรุงเทพ].
- กษิต กัณอินทร์, วีระภาส คุณรัตน์ศิริ, และอภิชาติ ภัทรธรรม. (2562). การศึกษาการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ จังหวัดน่าน. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ 16: เกษตรกำแพงแสน ตามรอยพ่อ สานต่อศาสตร์แห่งแผ่นดิน. การประชุมวิชาการระดับชาติ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน ครั้งที่ 16 (หน้า 1862-1869). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน สำนักงานวิทยาเขตกำแพงแสน กองบริหารวิชาการและนิสิต.

กัญจน์ชญา เม้าสัว, และจรัญธร บุญญานภาพ. (2557). การวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง สาเหตุ และผลกระทบของการใช้ประโยชน์ที่ดิน บริเวณลุ่มน้ำสาขาสมนตอนล่าง จังหวัดน่าน. *วารสารวนศาสตร์*, 33(2), 131-148.

จรงค์ วัชรินทร์รัตน์, ณัฐวัฒน์ คลังทรัพย์, สคาร ทิจันทร์, ชัชชัย ตันตสิรินทร์, นิสาลักษณ์สูงเนิน, อนุชา ทะรา, วิษณุภาส สังขาลี, วาทีนิ สวนพกา, เจษฎา วงศ์พรหม, สมพร แม่ลิ้ม, สุภัทรา ถีกสธิต, นรินธร จำวงศ์, ประภัสสร ยอดสง่า, และสุวิมล อุทัยศรี. (2563). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ การพัฒนาระบบวนเกษตรแบบป่าอย่างพาราอย่างยั่งยืน ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมภาคเหนือ (ปีที่ 1). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

นิตยา เมี้ยนมิตร, และวิพัทธ์ จินตนา. (2563). การใช้ที่ดินวนเกษตรและการจัดการ. ภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญเรียง ขจรศิลป์. (2539). สถิติการวิจัย. พี.เอ็น การพิมพ์.

บุญชม ศรีสะอาด. (2535). หลักการวิจัยเบื้องต้น. สุวีริยาสาส์น.

ไทยพีบีเอส. (2558). <https://www.thaipbs.or.th/news/content/3710>

ผู้ตรวจราชการ. (2564). รายงานผลการตรวจราชการแบบบูรณาการ เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนประเด็นนโยบายสำคัญของรัฐบาล เรื่อง การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพของประชาชนในโครงการการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน (คทช.) ตามแผนการตรวจราชการแบบบูรณาการ ของผู้ตรวจราชการประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564 รอบ 1. <https://bit.ly/3LvBnZ5>

พระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. 2562. (2562). 136 ตอน 49 ก. ราชกิจจานุเบกษา. พลฤกษ์ ยิบมันตะศิริ, และสุพร อามฤโชค. (2536). ปัญหาและโอกาสการใช้ระบบวนเกษตรเพื่อฟื้นฟูป่าพื้นที่ลุ่มน้ำในภาคเหนือ: กรณีศึกษาลุ่มน้ำแม่เลาะ จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวนศาสตร์*, 12, 45-56. รัชณี โพธิแท้, บัญชา รุ่งรจนา, และรุ่งอรุณ ฉัตรทอง. (2562). รายงานศึกษานโยบายกฎหมายและสถานการณ์การถือครองที่ดินป่าไม้ของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ. ไฮสปีท เลเซอร์ปริ้นท์.

สำนักงานคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ. (2566). การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน ภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.). (พิมพ์ครั้งที่ 5). ดันคิด ครีเอท.

สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดน่าน. (2564). ข้อมูลเบื้องต้นจังหวัดน่าน. <https://www.nan.go.th/upload/1620967244.pdf>

องค์การบริหารส่วนตำบลพงษ์ (อบต.). (2566). แผนพัฒนาท้องถิ่น พ.ศ. 2566-2570 ฉบับเพิ่มเติมเปลี่ยนแปลง ครั้งที่ 1/2566. https://www.phonglocal.go.th/fileupload/files/tb_files_910_2024-03-01_746063.pdf

- อรุณี จันทรสนิท. (2567). วิชาสหสาขาการศึกษาเพื่อพัฒนาชนบท. <http://pioneer.netserve.chula.ac.th/~vsuntare/docum/agricul.htm>
- อาทิตย์ยา พงพรม, ณัฐพล ขานหมัด, อีระดา นิลไชย, และอนุสรณ์ มูลป้อม. (2560). แนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืนด้วยการพัฒนาระบบวนเกษตรของเกษตรกรในเขต ปฏิรูปที่ดินภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- Amerino, Joseph., Apedo, Clever. & Anang, Benjamin Tetteh. (2024). Factors influencing adoption of cocoa agroforestry in Ghana: Analysis based on tree density choice. *Sustainable Environment*, 10(1).
- Best, J. W. (1981). *Research in Education*. Prentice Hall.
- Chitere, P.A. (1985). *Agro forestry plots for rural Kenya Project Socio economic survey report*. Kenya: Mazingira Institute.
- Dinh, H. H., Nguyen, T. T., Hoang, V.-N., & Wilson, C. (2017). Economic incentive and factors affecting tree planting of rural households: Evidence from the Central Highlands of Vietnam. *Journal of Forest Economics*, 29, 14-24.
- FAO. (2017). *Agroforestry for landscape restoration: Exploring the potential of agroforestry to enhance the sustainability and resilience of degraded landscapes*. FAO.
- H.C Triandis. (1971). *Attitude and change*. Wiley.
- Hartmann, H., Bastos, A., Das, A. J., Esquivel-Muelbert, A., Hammond, W. M., Martínez-Vilalta, J., McDowell, N. G., Powers, J. S., Pugh, T. A. M., Ruthrof, K. X., & Allen, C. D. (2022). Climate Change Risks to Global Forest Health: Emergence of Unexpected Events of Elevated Tree Mortality Worldwide. *Annual review of plant biology*, 73, 673–702.
- Kouassi, J.-L., Kouassi, A., Yeboi, B., Konan, D., Tondoh, E., & Kouame, C. (2021). Exploring Barriers to Agroforestry Adoption by Cocoa Farmers in South-Western Côte d'Ivoire. *Sustainability*, 13, 13-75.
- Nair, P. K. R. (1989). Agroforestry systems in the tropics: Kluwer Academic Publishers, in cooperation with ICRAF. *Journal of tropical ecology*, 7(1), 84.
- Nareeluck Wannasai, & Rajendra P.Shrestha. (2008). Role of land tenure security and farm household characteristics on land use change in the Prasae Watershed, Thailand. *Land Use Policy*, 25(2), 214-224.

- Nguyen, M. P., Pagella, T., Catacutan, D., Nguyen, T., & Sinclair, F. (2021). Adoption of Agroforestry in Northwest Viet Nam: What Roles Do Social and Cultural Norms Play? **Forests**, 12, 493.
- Obiri, Beatrice., Agyeman, V., Kyereh, Boateng., Nutakor, E., Obeng, Elizabeth., Agyeman, A, & Britwum Acquah, Stella. (2011). Perception and participation of local communities in tree planting initiatives. **Ghana Journal of Forestry**, 27, 80-93.
- Pleger, Lyn, E. (2017). Voters' Acceptance of Land Use Policy Measures: A Two-Level Analysis. **Land Use Policy**, 63, 501-513.
- Rogers, E. M. (2003). **Diffusion of Innovations**. Free Press.